

Nailə MİRZƏYEVA

AMEA Folklor İnstitutu

E-mail: abilova.nailya@mail.ru

ORCID: 0009-0009-8840-8396

<https://doi.org/10.59849/2309-7949.2023.2.148>

AZƏRBAYCAN NAĞILLARINDA XALQ MÜDRİKLİYİ

Açar sözlər: nağıl, motiv, obraz, təcrübə, müdriklik, şah, ədalət, xəyanət, tarix, xalq

SUMMARY

FOLK WISDOM IN AZERBAIJANI FAIRY TALES

Azerbaijani folk literature, as well as our fairy tales, the history of the ethnos to which it belongs, living conditions, life, beliefs and thoughts, struggle, etc. directly connected. At the same time, in these rich literary examples wisdom derived from people's life experience, their foresight, anticipation of events, attitude towards friends and enemies, etc. are taking place. In fairy tales the expression of folk wisdom is reflected on the basis of various motifs, images and situations. Moral and ethical features such as a just king, a knowledgeable, wise ruler in the management of the country, betrayal, punishment of a traitor, compassion for orphans in everyday life occupy the main place in the content of these tales. Such features as laziness, betrayal, overcoming the enemy, achieving desires by following the path of struggle through the juxtaposition of the images of Shah Abbas, bald, vizier, lawyer, tailor, gardener in separate motives in our fairy tales find their explanation in the folk activity.

Keywords: fairy tale, motive, image, experience, wisdom, masterpiece, justice, betrayal, history, people

РЕЗЮМЕ

НАРОДНАЯ МУДРОСТЬ В АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ СКАЗКАХ

Азербайджанская народная литература, история этноса, которому в особенности принадлежат наши сказки, бытовые условия, быт, верования и мысли, борьба и т.д. имеют непосредственную связь. Одновременно в этих богатых литературных примерах находит свое место мудрость, почерпнутая из жизненного опыта людей, дальновидность, отношение к друзьям и врагам и т. д. В сказках выражение народной мудрости находит отражение на основе различных мотивов, образов и ситуаций. Справедливый шах, мудрый в управлении страной, тип правителя, предательство, наказание предателя, сострадание к сиротам и обездоленным - нравственные характеристики занимают основное место в содержании этих сказок. Образы шаха Аббаса, Плешивого, визиря, векила, портного и садовника в наших сказках противопоставлены в отдельных сказочных мотивах с такими особенностями характера как лень, коварство, победа над врагом, достижение цели путем борьбы - находит свое объяснение в свете народного творчества.

Ключевые слова: сказка, мотив, образ, опыт, мудрость, царь, справедливость, предательство, история, народ.

Azərbaycan xalq ədəbiyyatının ən geniş yayılmış janrlarından olan nağıllar xalqın məişəti, həyat şəraiti, inanc, təsəvvürləri, mübarizə tarixi və s. ilə sıx bağlıdır. Nağılların müxtəlif hadisə və mifoloji faktlara bağlılığı, xüsusilə, mif mətnlərinə uyğunluğu bir çox araşdırmalarda müəyyən mübahisələrə yol açmışdır. “Mif və nağılların oxşarlığı, fərqli xüsusiyyətləri araşdırmalarda geniş tədqiq olunmaqla əsasən üç istiqamətdə öyrənilmişdir: 1. Miflə nağıllar arasında heç bir prinsipial fərqin qoyulmaması; 2. Nağılların mifdən törəməsinə əsaslanan araşdırmalar; 3. Bütün ilk nağılların mif kimi qəbul olunması, miflə nağıl arasında məzmun bu və ya digər mifoloji düşüncə oxşarlıqlarının olmasına baxmayaraq, mif nağıllardan müəyyən xüsusiyyətləri ilə fərqlənir. İlk növbədə bu fərqlilik hər iki yaradıcılıq sahəsinin yaranma özəlliyinə bağlıdır. Mifdə mövcud olan “təsəvvürlər” realdır, onlar həyatın, yaşayışın özü olmaqla inanılaraq yaşanmışdır... Nağıllarda isə bədii həqiqətlər məlum uydurulmuş əfsanələrdən qaynaqlanır. Nağıllar psixoloji və mənəvi problemlərin həllinə dayanır, eyni zamanda məntiqi yanaşma yolu ilə müəyyən olunur” (Abbasova 2017: 412). Nağılların məzmun, obraz seçimi, hadisələrin real, yaxud fantastik mahiyyətindən asılı olaraq Azərbaycan folklor-şünaslığında bu mətnlər mövzu baxımından qruplaşdırılmışdır. Məişət, heyvanlar haqqında, sehirli nağılların fərqləndirilməsi qeyd edilən xüsusiyyətlər üzərindən sistemləşdirilmişdir. Nağılların janr özəlliyi mətnlərin kütlə, yaxud kiçik qruplar tərəfindən dinlənilməsinə tələb etdiyindən bu mətnlər xalq məişətində geniş yayılmış və müxtəlif variantlarda formalaşmışdır. Təsadüfi deyildir ki, nağıllara müxtəlif mərasimlər, xüsusilə toy günləri, çillə törənlərində ayrıca yer verilmişdir. Qədim çillə mərasimlərinin keçirilməsində süfrəyə müxtəlif şirniyyatların düzülməsi, musiqi məclisinin qurulması ilə yanaşı, nağılların söylənilməsi də ənənə halını almışdır.

Folklorumuzun digər janrlarında olduğu kimi, nağıllarımızda da xalq təcrübəsi, arzu və istəkləri təlqin olunmaqdadır. Bu baxımdan nağıllar həm də müdriklərimizdən bu günə qalan bir miras və təcrübəyə dayanan qiymətli söz xəzinəsidir. Başqa sözlə desək, Azərbaycan nağıllarının zəngin obrazlar sistemi, onların ayrı-ayrı situasiyalarda xarakter, fərdi xüsusiyyətləri, baş verən hadisələrə münasibəti və s. üzərində həm də xalq müdrikliyi, təcrübəsinin izləri qorunub saxlanmaqdadır. Daha çox cəmiyyət, insanlararası münasibətlərdən başlayaraq, bütöv məmləkətin idarə olunmasına qədər fərd, şəxsiyyət tipləri ayrı-ayrı motivlərdə başlıca yer tutur. Azərbaycan nağıllarında xalq müdrikliyi məsələsinin qoyuluşu xüsusilə, şah, vəzir, keçəl obrazları üzərində cəmləşdirilmişdir. Əksər nağıllarımızda rast gəldiyimiz şah obrazları bu baxımdan müxtəlif yanaşmalarda hökmdar və rəiyyət məsələsindəki qarşıdurmanı xalq müdrikliyi üzərində həll edir. Ədalətli şah, rəiyyətinə bağlı hökmdar bu kontekstdə ölkənin düzgün, ədalətli idarə olunmasının təminatçısıdır. Bütövlükdə, nağıllarımızda “..ədalətsiz hökmdarların tipi və səciyyəsi isə çox müxtəlifdir. Onları aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1. Ümumiyyətlə, rəiyyətin kasıblığına çalışan və bununla da hakimiyyətinin əbədiliyini təmin etmək istəyənlər.

2. Cəmiyyətdə özündən ağıllı hesab edilən adamları məhv etməklə öz taxtacını məhv etmək istəyənlər.

3. Xalqın qəhrəmanlıq və mübariz ruhunu məhv etməklə rəiyyəti kölə halına salıb məhv etmək istəyənlər” (Albaliyev 2008: 54).

Bir çox nağıllarımızda ədalətsiz, qaniçən hökmdarlar nə qədər güc, qüvvətləri ilə öyünsələr də, sonda etdikləri əməllərinə görə cəzalandırılırlar. Onların cəzalandırılması üsulları isə ayrı-ayrı nağıllarımıza görə dəyişkən xarakter daşıyır. Bir sıra nağıllarda hökmdarlar tədbirli vəzirlərin, ağıllı rəiyyət insanlarının nəsihəti, digər mətnlərdə isə qol gücünə gördükləri əməllərdən peşman olub, şahlıqdan əl çəkirlər. Azərbaycan nağıllarında ədalətli şah, yaxud despot hökmdarın rəiyyətin qeydinə qalan hökmdara çevrilməsi Şah Abbas obrazı üzərində daha çox təcrübəyə daxil olur. Xalq nağıllarımızın bir çoxunda Şah Abbas rəiyyətin qeydinə qalmayan, zülmkar bir şah kimi təqdim edilir. Onu, bu qrup nağıllarda hiyləgər, tədbirli vəzirlər idarə etməklə öz istəklərinə nail olurlar. Xüsusilə, xalq məişətindən ” Şah Abbas və Allahverdixan vəzir”lə bağlı çoxsaylı nağıl variantları mövcuddur. Ən geniş yayılmış variantlardan biri Şah Abbasla vəzirin “təgyiri-libas” olaraq ölkəni gəzməsi və rastlaşdıqları insanlarla olan macəraları yer almaqdadır. Bu qrup nağıllarda Şah Abbas həmişə vəzir Allahverdi xandan məsləhət alır, yaxud şahın səbirsizliyindən istifadə edən vəzir camaatla istədiyi kimi rəftar edir, onları incidir. Şah Abbasın zülmkar, qəddar, işğalçı bir şah kimi təsviri “Daşdəmirin nağılı”, “Üç bacı”, “Saleh və Valeh” və s. mətnlərdə yer almaqdadır. “Saleh və Valeh” nağılında Şah Abbas məhkəməsi cinayətkar, xain bir şəxsə bəraət qazandırır. Xalq buna cavab olaraq keçəllərin vasitəsilə öz məhkəmələrini qurur və Şah Abbasa müraciət edirlər: “Bax məhkəməni belə edirlər, sən nə bilirsen ki, məhkəmə nə olan şeydir”.

Sözsüz ki, Şah Abbas obrazının xalq məişətində sevilməsi, ona rəğbət həm də onun müdrik, adil hökmdar obrazını da nağıllarımızda canlandırmışdır. Qeyd edək ki, vaxtilə “Qafqaz” qəzetində nağılların ilk mətbu nümunələri çap olunmuşdur ki, burada “Tatar nağılları” adı altında o qədər də böyük olmayan üç əlavə nağıla yer verilmişdir. Bu nağıllardan ikisi uşaq mətnləri, digəri isə “Şah Abbas”la bağlı nağıl mətni idi. Xalq məişətində geniş yayılmış motivə uyğun olaraq, bu nağılda Şah Abbas ədalətli bir hökmdar kimi təqdim edilir. O, hər yazda libasını dəyişib ölkəni gəzir, sonra isə taxta çıxıb gördüyü, müşahidə etdiyi özbaşınalıq və ədalətsizliklər haqqında hökm çıxarır. Nağılın məzmununa görə, bir gün Şah Abbas yenə də vəziri Allahverdi xanla birlikdə ölkəni gəzməyə çıxır və bir dərzinin evində qonaq qalır. Baftaçı – dərzi Şah Abbası hörmətlə qarşılayır, ona qulluq göstərir. İş elə gətirir ki, padşah xəstələnir və dərzi bu haldan narahat olub əl-ayağa düşür. Dərzinin evində bir neçə həftə qalan Şah Abbas görür ki, dərzinin pulu qurtarıb və o, çıxılmaz vəziyyətdədir. Şah dərziyə bir ovuc qızıl verir, dərzi də bu

pulla bazarlıq edir, lakin görür ki, şahın verdiyi qızılları xərcləsə belə, bitib – tükənmir. Dərzi bundan istifadə edib Şah Abbasa tapılmayan al qumaşdan iki xələt tikir. Xələtlər padşahın xoşuna gəlir. O dərzi ilə dostlaşır, şah dərzinin etibarına güvənib ölkədə görüb -müşahidə etdiyi özbaşnalıqları ona söyləməsini xahiş edir. Vaxt bitir, padşah sağalib evinə qayıdır. Fərraşları göndərüb dərzi hüsuruna gətirir. Dərzi padşahı tanıyır, əl-ayağına düşür. Şah Abbas deyir: “-Narahat olma, səni çağırıbmışam ki, etdiyin yaxşılıqlarının əvəzini sənə qaytarım. De görək məndən nə istəyirsən? Sənin dediyin bütün ədalətsizlikləri bərpa etmişəm. İndi növbə sənin yaxşılığından çıxmaqdı”(Səfəraliyeva 2008: 52). Dərzi deyir: “Padşah sağ olsun, mən dərzi babayam, mənim istədiyim ədalətdir. Ölkədə ədalət olsa, hamı yaxşı yaşayar”(Səfəraliyeva 2008: 53). Padşahsa, sən dərzi olsan da, çox ağıllı adamsan, mənə haqqın yolunu göstərdin, nə vaxt bir diləyin olsa, yanıma gələ bilərsən. Sonra da dərziyə çoxlu qızıl - gümüş bağışlayıb, ölkəni ədalətlə idarə etməyə başlayır.

Göründüyü kimi, Şah Abbas ölkənin bütün özbaşnalıqlarını sadə bir insan - dərzinin vasitəsilə görür və ədalətli şaha çevrilir. Xalq müdrikiliyi bu nağıllarda şahın, islah olunaraq ədalətli hökmdara çevrilməsini irəli sürməklə, rəiyyətin sevgisi, hörmətinə sığınmağı da irəli sürür. Bir çox nağıllarımızda Şah Abbas məhz dərzi, Keçəl, kasıb qız və s. tərəfindən həqiqəti görür və xalqın sevimlisinə çevrilir. Qeyd edək ki, xalq nağıllarında Şah Abbas obrazının xalq müdrikliyində ləyaqətli, həqiqi hökmdara çevrilməsi nəticə olaraq bir çox nağıllarda Şah Abbasın həm də arxa-dayaq, hamı obrazını məzmunə gətirir. Xüsusilə, xalq dastanlarında Şah Abbasdan mərhəmət, kömək istəyən qəhrəmanların onu arayıb axtarması, onun mərhəmətinə sığınması geniş yayılmış motivlərdəndir. Məşhur “Qulam Heydər” dastanında Qulam Heydər Şah Abbasın oğludur, lakin oğlunun kimliyindən xəbərsiz olan ata onu igidliyi, ağılına görə qiymətləndirir və sarayına dəvət edir. Şah Abbasın qulamına çevrilən Heydər sonda atasının himayəsində, onun ədaləti və köməkliyi ilə istəklərinə çatır. Eyni motivin nağıl süjetinə “Şah Abbasın oğlu” nağılında da rast gəlirik. Lakin nağılda Şah Abbasın qarşılaşdığı qoca onun suallarına ağıllı, müdrik qızının vasitəsilə cavab verir. Qızın ağıl, düşüncəsinə vurulan şah onunla evlənir (Azərbaycan nağılları. I cild 2005: 343-348). Bu izdivacdən dünyaya gələn İbrahim atasının soracağına düşür və sonda onu tapmaqla Şah Abbasın vəzirinin qızı ilə evlənir. Yaxud Güney folklor mühitində geniş yayılmış dastan nümunələrindən olan “Kəlbi” dastanında yerli bəylərin özbaşnalığından tənqəd gələn qəhrəmanlar Şah Abbasın sarayına gedib, ondan kömək istəyirlər. Məhz, Şah Abbasın iradəsi ilə sonda Kəlbi öz sevgilisinə qovuşmaqla arzularına çatır (Güney Azərbaycan folkloru. XV. 2022: 262-288).

Xalq müdrikliyinin Şah Abbasla bağlı təlqin etdiyi digər mühüm məsələ hökmdarların tələsik qərar verməməsi, rəiyyəti diqqətlə, səbrlə dinləməsi tövsiyəsidir. Bir çox nağıllarımızda Şah Abbas, yaxud digər hökmdarlar ətraflarındakı paxıl, xəbis vəzirlər, saray adamlarının fitvasına uyaraq xalqa zülm edir, ədalətsiz

qərarlar verirlər. Şah Abbasla bağlı nağıllarımızın əksəriyyətində bu xüsusilə təməhkar vəzir, vəkillər tərəfindən həyata keçirilir. “Şah Abbas və cütçü” nağılında şahın istəyini qazanan cütçünü qısqanan vəkil onu şahın gözündən salmaq istəyir. Bu nağılda Şah Abbasın vəkili cütçüyə paxıllıq etdiyinə görə, onu şahın gözündən salmaq üçün evinə dəvət edir və sarımsaq qoxulu yemək yedirdir. Cütçü sarımsağın qoxusunu şah duymasın deyə sözünü şahın qulağına deyil, boynunun dalına söyləyir. Vəkil cütçünün bu hərəkətini şahı qarşı ədəbsizlik olduğuna işarə edərək, deyir: “– Şah sağ olsun, bu cütçü qudurub. Əvvəllər sözü qulağına deyirdi, indi isə boynuuzun ardından deer” (Göyçay folklor örnəkləri. I kitab. 2022: 226). Şah fikirləşir ki, vəkil doğru buyurur və qərara gəlir onu saraydan uzaqlaşdırsın. Başqa məmləkətdə şahlıq edən qardaşına cütçüdən məktub göndərir ki, bu məktubu ona gətirən adamın boynunu vursun. Cütçünü dinləyən şah vəkilin onu şərhlədiyini anlayır, hər şeyi ədalətlə yoluna qoyur. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, bütün hallarda ədalətli şah, rəiyyətin qeydinə qalan hökmdar obrazı nağıllarımızın ayrı-ayrı obraz, motivlərində xalq təcrübəsinə bağlı təkrarlanmaqdadır. Dahi N. Gəncəvi də məhz xalq müdrikliyinin təəcəssümündə öz əsərlərinə xalq məişətindən ən gözəl nağıllarımızı örnək alaraq ədalətli şah obrazını yaratmışdır.

Xalq nağıllarımızda müdriklik, ədalətli şah obrazları ilə yanaşı, xəyanət, xəyanətin bağışlanması kimi mənəvi-əxlaqi məsələlərə də geniş yer verilmişdir. Maraqlıdır ki, bu nağıllarda xəyanət iki qardaş, yaxud qardaşlar arasında baş verdikindən sonra bağışlanılır. Lakin hadisələrin sonrakı gedişində xəyanət edən qardaşlar bir çox hallarda qeyri-real qüvvə, fantastik obrazlar tərəfindən cəzalandırılır. Oxucu kütləsi, bütövlükdə məişət nağıllarımızda ən geniş yayılmış bu nağıllar “Məlikməmməd” nağılının müxtəlif variant və versiyalarından törəmişdir. Qardaşlarının xəyanətinə rast gələn Məlikməmmədin sonra ona köməklik göstərən mifik personajlar tərəfindən vətənə qayıdışı xəyanətin basıldığı, üzə çıxdığı anlamda böyük məna daşıyır. Nağılın əksər variantlarında şah öz oğullarına olan sevgisini əsirgəməsə də, qardaşlar vəzir, vəkil, rəiyyət analarından doğulduqları üçün bir-birlərini qısqanırlar. Bu qısqanclığın önündə isə rəiyyət qızından doğulan Məlikməmməd dayanır. Divin bağlarından oğurladığı almaların ardınca yola düşən qardaşlar sonra Məlikməmmədə xəyanət edirlər. Onu dərin quyunun dibində saxlayıb, sevdiyi gözəl Pərinə, qənimət kimi əldə etdikləri var-dövləti də ələ keçirirlər. Saraya qayıdan qardaşlar bəhanələrlə şahı inandırmağa çalışırlar ki, Məlikməmmədi döyüşdə itiriblər. Lakin kiçik qardaşa doğmalarından vurulan zərbələrə qarşı sehirli atlar, əfsanəvi Zümrüd quşları, bir çox variantlarda isə divlər yardım edirlər. Xəyanət unudulur, lakin fəvqə qüvvələr vasitəsilə yenidən nankor qardaşların qarşısına çıxır. Məlikməmmədin saraya, qardaşlarının yanına ağ at, ağ geyim, libasda qayıtması da təsüdüfi səciyyə daşımır. Bu haqqın təntənəsi, qələbəsi olaraq, xəyanət - qaranlıq qarşısında bir işıqdır. Xəyanətə qalib gəlmək xalq nağıllarımızda Məlikməmməd obrazı vasitəsilə simvollaşdırılmaqla ədəbiyyatımızda

“Ağ atlı oğlan” rəmzini formalaşdırmışdır. Azərbaycan cəmiyyətinin yaşadığı bu-günkü vəziyyət-torpaqların işğalı, insanların öldürülməsi, əsirlik həyatı, beynəlxalq arenada güc birliklərinin bizə qarşı çıxması və s. yazılı ədəbiyyatımızda ayrıca Ağ atlı oğlanın gəlişində obrazlaşdırılmışdır.

Xalq müdrikliyi nağıllarımızda yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi bir çox obrazlar vasitəsilə həyata keçirilir. Bu obrazlar sırasında Keçəl qəhrəman olaraq ayrıca yer tutur. Müxtəlif nağıllarda bu obraz fərqli xarakter, xüsusiyyətləri ilə canlandırılır. Nağılların bəzində keçəl tənbel, gününü yatmaqla keçirən bir qəhrəmandır. O, iş görmək, dostlarının əhatəsində olmağı xoşlamır. Lakin nağıllarda Keçəl sonda dostlarına qoşulur, qoca anasını qazancı, işgüzarlığı ilə sevindirir. Xalq məişətində uşaq, gənclərin tərbiyəsi məsələsi burada onlara təsir göstərmək, onları işə alışdırmaq məsuliyyətini təlqin edir. “Tənbel Əhməd” adlı xalq nağıllarının bir çox bölgələrdə yayılan variantlarında burada Əhməd adlı qəhrəmanı Keçəl əvəz edir. Sürünə-sürünə qapı dalındakı çörəyi yeməyə çalışan tənbel sonda el - obanın qarşılaşdığı çətinliklərdən onları qoruyan qəhrəmana çevrilir. Tənbellikdən qəhrəmana keçiddə bütün hadisələr onun başına gələn macəralar üzərindən süjetə daxil olur. Bu macəracılıq nağıllarda qazi, hiyləgər tacir, ədalətsiz şah, qoca, qarılarla davam etdirilir. Qarşılaşdığı situasiyalara uyğun Keçəl bir çox hallarda bəmərə hərəkətləri, gülüş obyektinə çevrilməsi ilə hədəflənir. “Tacir və keçəl” nağılında keçəl cavanları aldadaaraq evinə aparıb, onları öldürən tacirdən intiqamını məhz özünü dəlilik, bəmərəliyə vurmaqla alır. Dağdan endirdiyi heyvanların qıçlarını kəsir, tacirin qızını qaynar suda çimirdirməklə ölümünə səbəb olur, son-da isə tacir və arvadını dəryaya ataraq bu insandan qurtulur.

“Keçəl Məhəmməd” nağılında Keçəl Məhəmməd kasıblığın daşın atmaq, qarnını bir tikə çörəklə doyurmaq üçün müxtəlif hiylələrə əl atır. O, gah nənəsinin kələfini oğurlayıb baqqala satır, gah da nənəsi Fatı tərəfindən Qaçaqbaşına qul kimi satılır. Süjet boyu başına müxtəlif hadisələr gələn keçəl Məhəmməd daha da güclənir və hər bir çətinlikdən böyük məharətlə çıxır. Hamamda savaştığı nəhəngin corabı, dəryadakı döyüşdə sırğa tayı, qalaçanın sahibini məğlub edərkən əldə etdiyi sehirli üzük qəhrəmanın sirli qüvvələrlə qarşılaşdığı məqamları bir araya gətirir. Belə ki, sonda məlum olur ki, Keçəlin döyüşdüyü bu nəhənglər əslində üç bacı imiş. Kiçik bacı Məhəmmədə kömək edir və o, öz şəhərinə döndür. Dostları Məhəmmədə toy vurdurur və Məhəmməd şad və xürrəm öz gözəl arvadıyla sarayda yaşayır. Bir gün şah vəziriyə gəzintiyə çıxanda Məhəmmədin arvadını görür və bir könlüdən min könlə qıza vurulur. Vəzir tədbir tökür və Şah Məhəmmədə tapşırıq verir. O tapşırığı arvadının köməkliyi ilə həyata keçirir və narın içində olan hurini Şahın hüzuruna gətirir. Padşah hər bir hiyləyə əl atır ki, Məhəmmədi gedər - gəlməzə yollasın. Amma Məhəmməd arvadının köməkliyi ilə bütün tapşırıqları yerinə yetirir və padşahı bir gecədə məhv edir. “Səhər şəhər əhli əhvalatdan xəbərdar olub, şad oldu. Məhəmmədi aparıb özlərinə padşah tikdilər. Mə-

həmməd ömrü uzun padşahlıq elədi. Rəiyyətlə yaxşı rəftar eləyib, dolandı” (Azərbaycan nağılları. V cild. 2004: 122).

Xalq müdrikliyinin qorunduğu digər bir motiv yetim qız-ögey ana qarşılaşdırılmasında irəli sürülən mənəvi-əxlaqi tərəflərdir. Xalq nağıllarımızdan məşhur “Fatmanın nağılı” bu motivdən irəli gələn nümunələri özündə birləşdirən ən maraqlı nağıllarımızdandır. Səbr, yetimə sahiblik etmək, kimsəsizə mərhəmət göstərmək burada insanın başlıca mənəvi dəyərlərində qiymətləndirilir. Qeyd edək ki, bu motiv bütünlüklə dünya folklorunda ən geniş şəkildə yayılmış motivlərdəndir. “Süjetin dünya xalqları folklorunda yaşayan variantlarından aşağıdakıları göstərə bilərik: “Kelqırpaq” (türkmən), “Kamçı Sol Purçak” (sarı uyğur), “Dünya gözəli Vasilisa” (rus), “Çoban qızı” (özbək), “Analıq və ögey qız” (gürcü) nağılları “Göycək Fatma” ilə təxminən eyni məzmunu malikdir. “Çalışqan qızla tənbel qız” (karel), “Balaca – bapbalaca” (rus), “Yonca qarı və qızcıqaz” (komi), “Danışan ney” (Anadolu türkləri) və s. nağıllar da ögey ana süjeti üzərində qurulmuşdur” (Cəfərova 2016: 20).

Nəzərdən keçirdiyimiz bütün nümunələr, irəli sürülən faktlar da bir daha onu deməyə əsas verir ki, xalq müdrikliyi bu etnosun yaşadığı tarixi təcrübəyə dayanaraq bu və ya digər şəkildə nağıllarımızın məzmun və motivində qorunub saxlanmaqdadır. Zaman-zaman milli zülm və təzyiqlərə məruz qalan xalq öz daxili enerji və potensialını beləcə nağıl obrazları, nağıl dili və qəhrəmanları ilə dövrə qarşı qoymuş və gələcək nəsillərə çatdırmışdır. Bu günkü cəmiyyətimizdə müharibə şəraitində rast gəldiyimiz ədalətsizliklər, üzdənirəq qonşuların bəd əməlləri, içimizdəki xəyanətkarlar tarixin təkrarlanan səhifələridir. Bütün bunlar tarix, etnoqrafiya və s. mədəni sahələrimizdə zamana qovuşduğu kimi, folklor yaradıcılığı, ayrıca nağıllarımızda da gələcəyə yönələn bir ismarıq və xalq tövsiyəsidir.

ƏDƏBİYYAT

Cəfərova Ş. (2016). Azərbaycan və rus nağıllarında qadın obrazlarının tipoloji xüsusiyyətləri. Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı, Bakı.

Azərbaycan nağılları. (2004). Keçəl Məhəmməd. 5 cildə 5-ci cild. Çıraq, Bakı.

Göyçay folkloru örnəkləri. (2022). Şah Abbas və cütcü. I kitab. Elm və təhsil, Bakı.

Səfərəliyeva A.L. (2008). XIX əsr rus mətbuatı və ədəbiyyatında Azərbaycan folkloru. Dissertasiya. Bakı.

Azərbaycan nağılları. (2005). Şah Abbasın oğlu. 5 cildə 1-ci cild. Şərq-Qərb, Bakı.

Güney Azərbaycan folkloru, XV kitab. (2022). Elm və təhsil. Bakı.

Albaliyev Ş. (2008). Azərbaycan məişət nağıllarında şah obrazı. Təknur, Bakı.

Abbasova M. (2017). Azərbaycan xalq şeirinin genezisi və poetikası. Elm və təhsil, Bakı.

